

УДК 336.7

Я. Белінська, д-р екон. наук, проф.
Національн. ун-т ДПС України, Ірпінь,
В. Биховченко, ст. викладач
Національн. ун-т ДПС України, Ірпінь

ІНФЛЯЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА СТАБІЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГРОШОВОЇ ОДИНИЦІ УКРАЇНИ

Досліджено вплив монетарної політики на цінову динаміку в Україні. Визначено фактори інфляції в Україні. З'ясовано роль НБУ в регулюванні цінової динаміки.

Ключові слова: інфляція, монетарна політика, цінова стабільність, антиінфляційні інструменти, фінансова стабільність.

Постановка проблеми. Однією з найгостріших проблем забезпечення фінансової стабільності в Україні є подолання інфляції та мінімізація курсових коливань. Багато вітчизняних науковців вважають, що основною метою НБУ має бути досягнення стало низьких темпів інфляції. Основна проблема у сфері забезпечення НБУ курсової стабільності пов'язана із визначенням оптимальної міри гнучкості і такого рівня валютного курсу, що узгоджуватиме як інтереси експортерів, так і населення й банків, що накопичили значні валютні борги. При цьому ми спостерігаємо парадоксальний факт, коли фіксація курсу, яка асоціюється зі фінансовою стабілізацією веде до поступового відриву валютного курсу від макроекономічних показників. Відтак накопичується потенціал майбутньої девальвації та відповідні валютні загрози для фінансової стабільності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стабільність національних грошей, як визначальна ціль монетарної політики, є, можливо, єдиною точкою у системі наукових досліджень, стосовно якої відсутні концептуальні розходження. За твердженням І.В. Дорошенка, головною метою монетарної політики має бути досягнення довгострокової цінової стабільності, що у свою чергу сприяє та є передумовою досягнення інших суспільно-важливих макроекономічних цілей, таких як економічне зростання [2]. Дотримуються цієї точки зору також А. Гриценко та Т. Кричевська [1], С.Кораблін [5], О.Ю. Носов [7], В.Шевчук [8] та багато інших, на чії розробки ми будемо посилатися протягом дослідження цієї теми.

Невирішені раніше частини проблеми. Проблема стабілізації інфляції прямо пов'язана з питанням вибору найприйнятнішого монетарного режиму. І хоча досягнення цінової стабільності, як пріоритетної цілі монетарної політики, є загальноприйнятною для центральних банків, це не виключає вибору різних монетарних режимів, котрі якнайкраще слугують її досягненню. До кризових подій серед фахівців та науковців була поширена точка зору, що забезпечити стабільність цін спроможний режим таргетування інфляції [7]. Однак центральні банки ставлять перед собою мету стабілізації цін за використання й інших режимів. Наприклад, підтримання курсової стабільності (таргетування валютного курсу) в країнах з менш розвиненими та значно доларизованими економіками є необхідною умовою стримування інфляційних тенденцій, так само як і контроль за темпами грошової пропозиції (режим таргетування монетарних агрегатів). Для України запровадження режиму інфляційного таргетування є проблемним моментом, що потребує детальнішого дослідження його передумов та оцінки можливостей.

Метою статті є дослідження проблем забезпечення цінової стабільності в Україні під час запровадження інфляційного таргетування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тривалний час НБУ використовував так зване розширене таргетування стабільності національної грошової оди-

ниці – підтримання стабільних темпів інфляції та обмінного курсу. Проте між цілями цінової та курсової стабільності постійно виникали суперечності через загально відому "тріаду цілей монетарної політики": у відкритій економіці з вільним рухом капіталів неможливо одночасно забезпечити стабільність обмінного курсу та цін.

Так у Основних засадах грошово-кредитної політики на 2010 р. було зазначено, що головною метою грошово-кредитної політики у 2010 році та надалі відповідно до Конституції України лишатиметься забезпечення стабільності грошової одиниці, що є основою для забезпечення збалансованого економічного розвитку, підвищення рівня зайнятості та реальних доходів населення.

У середньостроковій перспективі внутрішні аспекти стабільності гривні розглядатимуться в контексті сприяння забезпеченню цінової стабільності, головним критерієм якої слугуватиме динаміка індексу споживчих цін. Водночас це завдання передбачає не тільки досягнення визначених інфляційних орієнтирів, а й створення фундаментальних передумов для підтримання стабільного низькоінфляційного середовища на довгостроковій основі та забезпечення стійкості грошової одиниці до впливу різноманітних дестабілізуючих чинників.

Зовнішні аспекти стабільності грошової одиниці в умовах посилення гнучкості обмінного курсу гривні розглядатимуться не стільки з точки зору утримання обмінного курсу гривні в певних межах, скільки з урахуванням необхідності забезпечення таких умов і параметрів функціонування валютного сегмента ринку, які не мають негативного впливу на інвестиційні рішення.

Нині у монетарній політиці НБУ простежується поступовий перехід до монетарного режиму, що ґрунтується на ціновій стабільності. У Основних засадах грошово-кредитної політики на 2011 р. сказано, що пріоритетом грошово-кредитної політики є досягнення та підтримка цінової стабільності в державі, критерієм якої слугуватиме динаміка індексу споживчих цін, забезпечення щорічного його зниження та доведення у 2014 році до рівня 5% і подальшого утримання в межах 3-5%. Досягнення стабільності грошової одиниці є головним підґрунтям реалізації стратегічних цілей економічного розвитку країни – відновлення економічного зростання на засадах модернізації та інноваційного розвитку, побудова сучасної стійкої відкритої й конкурентоспроможної економіки та підвищення добробуту населення.

Цілям забезпечення цінової стабільності відповідатиме посилення ролі процентної політики в регулюванні грошово-кредитного ринку, що відбуватиметься в міру відновлення фінансової системи та більш ефективної роботи трансмісійних механізмів. Крім того, валютно-курсорова політика передбачатиме поетапне пом'якшення регуляторних обмежень та поступове підвищення курсової гнучкості гривні в міру відновлення фінансової системи країни, нівелювання диспропорцій платіжного балансу, сталого розвитку валютного ринку та стійкого зростання попиту на національну валюту. При цьому

НБУ враховуватиме необхідність упередження різких коливань обмінного курсу гривні, прогнозована динаміка якого в значній мірі забезпечуватиметься завдяки стабілізаційним можливостям міжнародних резервів.

Для мінімізації курсових коливань та стримування зростання цін особлива увага приділяється підтриманню загальної фінансової стабільності за рахунок укріплення довіри до банківської системи шляхом підтримання достатнього рівня її ліквідності, стримування зростання зовнішнього боргу, адекватної пруденційної політики. Головні акценти у посиленні стійкості фінансової системи будуть перенесені в площину запобігання накопиченню ризиків і передумов, які призвели до фінансової кризи у 2008 – 2009 роках. Зокрема посилюватимуться вимоги до капіталу, фінансового стану банків та оцінки ризиків у їх діяльності. Уживатимуться заходи щодо удосконалення правил проведення банківських операцій та розбудови механізмів роботи з проблемними активами.

Зміна цілей монетарної політики зумовлює новий підхід до розуміння сутності грошово-кредитної політики, яка, на думку А. Гриценко та Т. Кричевської, має спрямовуватися на досягнення основної цілі – цінової стабільності, а також, не перешкоджаючи їй, – на підтримання загальноекономічної політики уряду. Таке визначення цілей грошово-кредитної політики робить їх прозорими, а критерії оцінки її ефективності – зрозумілими для суб'єктів ринку та що є важливою передумовою довіри до політики центрального банку та зниження інфляційних очікувань [1].

Серед інструментів стримування інфляційних тенденцій, що знаходяться в розпорядженні НБУ, слід відмітити, насамперед, вплив на грошову пропозицію через проведення операцій рефінансування банків або мобілізації, коригування резервних норм, проведення дисконтної політики, що надає орієнтовну ціну грошових ресурсів. Послабити вплив імпортованої інфляції НБУ спроможний через контроль за валютним курсом, а задовольнити інфляційні сплески з боку попиту – шляхом стимулювання пропозиції через активізацію кредитування підприємств.

Незважаючи на задеклароване у програмних документах визначальне значення цілі НБУ щодо підтримання цінової стабільності дотепер в Україні спостерігаються досить високі темпи інфляції.

Упродовж 2005-2008 рр. інфляційна динаміка мала висхідний фронтальний характер, у 2009 році в Україні відбувалося активне охолодження інфляційних тенденцій – у середньорічному вимірі темпи інфляції знизилися з 125,2% у грудні 2008 р. до 115,9% у грудні 2009 р., в цілому за 2009 рік досягли 112,3% (у 2008 р. – 122,3%). Показово, що хоча у першій половині 2009 р. темпи інфляції в Україні невпинно знижувалися, проте за піврічними показниками приросту цін Україна очолила рейтинг країн з найбільш високою інфляцією – 8,6%. На другому місці була Росія з 7,4%.

У 2010 р. відбулося уповільнення темпів споживчої інфляції – приріст цін у минулому році становив 9,1% порівняно з 12,3% у 2009 р., а показник інфляції у грудні (0,8%) був найнижчим за всю історію статистичних спостережень з 1991 р. Стимуванню інфляції у минулому році сприяли такі фактори: уповільнення зростання базової інфляції через здешевлення продовольчих товарів та нижчий за потенційний споживчий попит; стримування підвищення адміністративно-регульованих цін та тарифів; стабілізація ситуації на валютному ринку і укріплення номінального ефективного обмінного курсу гривні, що призвело до зниження імпортованої інфляції; низькі тем-

пи зростання витраток державного бюджету, зокрема на соціальні цілі; стримана монетарна політика НБУ та спадні темпи споживчого кредитування, що обмежували споживчий попит; збільшення схильності населення до заощадження та висока активність на валютному ринку, де обсяги купівлі валюти традиційно перевищували обсяги її продажу населенням¹; покращання макроекономічних показників і стабілізація політичної ситуації.

За офіційними даними, у I півріччі 2011 р. продовжилася тенденція до зниження інфляційного тиску, що, за виключенням III кварталу 2010 р., триває з II півріччя 2008 р. Зростання індексу споживчих цін становило 5,9% (8,2 та 7,2% в річному вимірі). Незважаючи на дані офіційної статистики щодо гальмування споживчої інфляції, інфляційні очікування залишаються на вкрай високому рівні – 14,5% у середньому на наступні 12 місяців порівняно з 14,7% у попередньому кварталі [6].

З рис. 1. видно, що зростали ціни всіх основних товарів, що входять до споживчого кошику. Якщо наприкінці 2006-2007 рр. інфляція прискорилася через підвищення тарифів на житлово-комунальні послуги (приріст становив 34,1 та 45,2% відповідно), то у 2007-2008 році випереджаючими темпами зростали ціни на продукти харчування (на 9,7% і 35,7%). Наприкінці 2008 року потужним каталізатором зростання став "ефект переносу" валютного курсу на внутрішні ціни, насамперед, на імпортні товари (питома вага імпортованої складової у споживчому кошику розрахунково становить більш ніж 30%). У 2009 р. прискорено дорожчали послуги – їх вартість у сфері охорони здоров'я зросла на 26%, транспорту – на 19,2%, освіти – на 15,0%. Продукти харчування зросли в ціні лише на 10%, проте алкогольні напої – на 38,4%. За I півр. 2010 р. найбільше подорожчали ціни на продукти харчування – на 5,1% та транспортні послуги – на 4,7%. Така структура інфляційного підвищення цін суттєво посилює негативний соціальний ефект від інфляції, оскільки завдала головного удару по домогосподарствах з низьким рівнем доходів, в яких частка витрат на продовольство та житлово-комунальні послуги є значною.

Певною мірою динаміка споживчих цін наслідувала високі темпи зростання цін виробників, що збільшилися у 2005-2008 рр. в 1,9 рази або в середньому зростали на 22% щороку. За 2009 р. та 2010 р. ціни виробників підвищилися на 14,3% та 18,7 відповідно. При чому після суттєвого спаду у першій половині 2009 р. розпочалося їх різке прискорення у другій половині 2009 р., яке продовжилось і у 2010 р. Така цінова динаміка визначала розгортання інфляції витрат – за 2005-2008 рр. темпи зростання цін у видобувній промисловості стало перевищувати зростання цін на продукцію обробних галузей – у 1,89 та 1,74 рази відповідно. Після перериву у 2009 р., коли зазначене співвідношення змінилося на протилежне (темпи приросту цін на продукцію переробних галузей перевищували темпи приросту цін у видобувній галузі у 1,55 рази) у 2010 р. ситуація знову погіршилася – ціни у видобувній промисловості зростали у 3,9 рази швидше, ніж у галузях обробної промисловості.

¹ За оцінками НБУ, населення викупило протягом 2010 р. 7,3 млрд дол. США (9).

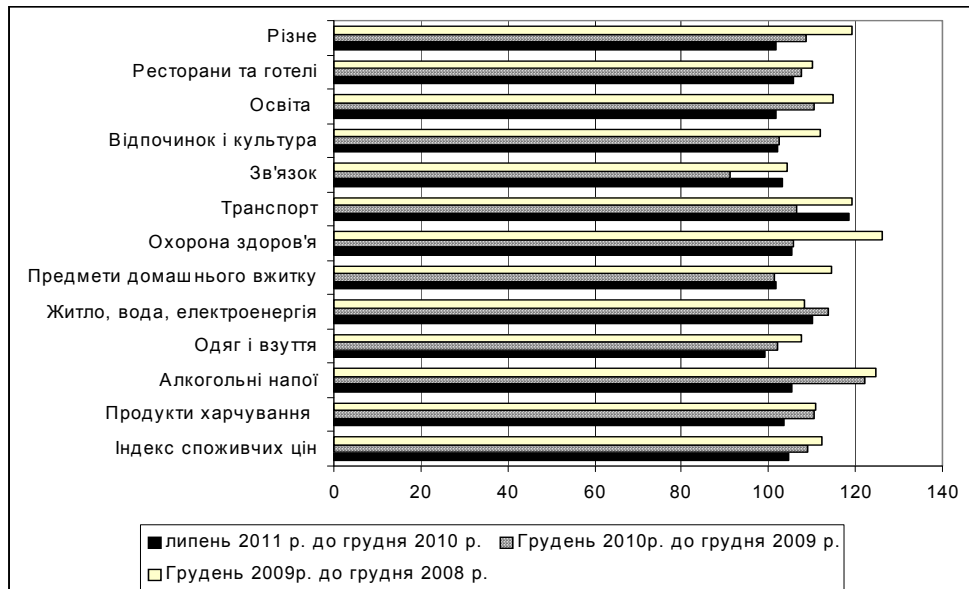

Рис. 1. Структура інфляції в 2009-1 півр. 2011 рр., % (до грудня попереднього року)

Джерело: Експрес-оцінка інфляції. Матеріали НБУ.

Труднощі боротьби з інфляцією в Україні пов'язані зі специфікою комплексу інфляційних факторів, що зумовлює невідповідність антиінфляційних інструментів її характеру, а саме: прискорені темпи зростання доходів населення як порівняти з темпами зростання ВВП і продуктивності праці (за 2005-2008 рр. номінальні доходи населення зросли в 3,1 разу, реальна середньомісячна заробітна плата – в 1,75 разу, а реальний ВВП – лише в 1,21 разу, у 2009 р. ВВП впав у реальному виразі майже на 15,0%, реальна середньомісячна заробітна плата знизилася на 1% (усього реальні доходи впали на 8,5%), у 2010 р. за зростання ВВП на 4,2% реальна зарплата зросла на 10,2% порівняно з відповідним періодом попереднього року; м'яка соціальна політика в умовах постійних політичних виборів і політичної нестабільності, що доповнювалася значними доходами населення від тіньової економіки; послаблення спроможності економіки до задоволення внутрішнього попиту через недостатній рівень розвитку галузей, що виробляють споживчі товари низької якості; постійне зростання виробничих витрат, у т. ч. через підвищення частки заробітної плати, що обумовило випереджаюче зростання цін виробників і посилення компоненту інфляції витрат; недосконалість ринкових механізмів, що веде як до виникнення періодичних дисбалансів на окремих сегментах товарного ринку та виникнення ажіотажного попиту; велика відкритість та імпортозалежність економіки, що посилює чутливість української економіки до висхідних цінових тенденцій на світових ринках, зокрема – подорожчання продовольства восени 2007 р. та переніс девальвації наприкінці 2008 р., нове підвищення цін на ринках металу на початку 2010 р., стрімке дорожчання нафти на початку 2011 р²; значний рівень ризиків економічного та політичного характеру в очікуванні суб'єктів господарювання, що закладається у більш високу норму прибутку; падіння обсягів вироб-

² Так зростання цін на сталь на світових товарних ринках у січні 2010 р. на 7,0% стало ключовим фактором зростання цін товарів металургії та оброблення металів в лютому – 3,5% (внесок в ІЦВ – 0,9 в.п.). У результаті інфляція в Україні в 2009 р. була на 5,4 в.п. вищою за інфляцію у групі країн – основних експортерів товарівдо України з урахуванням їх відносної значущості для українського імпорту (в 2008 – на 11,2%).

ництва у сільському господарстві, що зумовлює ріст цін на основні види рослинницької продукції (в тому числі зернових, соняшника, гречки, цукрового буряка тощо); монополізація економіки, що знижує ефективність регуляторної функції держави в умовах політичної й економічної кризи, що послабило дію як економічних, так і неекономічних важелів стримування росту цін на соціально важливі товари.

Особливості наведених інфляційних чинників дозволяють констатувати, що: в Україні зростання цін не можливо втримати прямими чи непрямими адміністративними важелями НБУ. Це доводить безперспективність прямого адміністративного цінового регулювання в умовах розвитку ринкових відносин; високий рівень імпортозалежності споживчого ринку посилює залежність цінової стабільності від курсової динаміки; інфляційні тенденції в Україні мають переважно немонетарний характер. У цьому ми підтримуємо точку зору таких фахівців як Я.В. Белінська [3], С.О. Кораблін [5], В. О. Шевчук [8] та інших провідних вітчизняних фахівців [4]. Тому на нашу погляд, забезпечити цінову стабільність без контролю за курсовою динамікою на поточному етапі розвитку України неможливо.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Оскільки НБУ спроможний впливати на ціни переважно монетарними інструментами, то його можливості загальмувати інфляцію є обмеженими. Вилучаючи грошову масу з обігу або підвищуючи процентних ставку НБУ позитивно впливає на зменшення темпів інфляції, але лише в короткостроковому період. У довгостроковому періоді позбавлення суб'єктів господарювання фінансових ресурсів веде до падіння пропозиції і подальшого розкручування інфляції. Іншими словами, жорстка монетарна політика НБУ з одного боку, зупиняє поточну інфляцію, з другого – формує потенціал майбутньої інфляції, частково перетворюючись в неплатежі і заборгованість³, що пригнічує виробництво. Інструменти бюджетної і конкурентної політики, що спроможні вплинути на не-

³ Станом на 30.09.2009 порівняно із 31.12.2008 дебіторська заборгованість в цілому по економіці збільшилась на 16%, а кредиторська – на 17%.

монетарну складову інфляції, знаходяться у розпорядженні інших регулюючих органів. Тому для ефективного досягнення цілі стабільної інфляції НБУ має активно співпрацювати з урядом та цілеспрямовано формувати механізми спрямування коштів у ті галузі, що спроможні задовольнити внутрішній попит та послабити дисбаланси на товарно-грошових ринках, а також підтримувати валютну стабільність.

Потенціал курсової стабільності лежить в площині стимулювання процесів дедоларизації, відновлення позитивної динаміки експорту та припливу іноземних інвестицій за паралельного ужорсточення контролю за валютними позиціями і зовнішніми запозиченнями фінансових і нефінансових корпорацій, стримування припливу спекулятивного капіталу, розвитку інструментів страхування від валютних ризиків, бюджетної стабільності, відновлення довіри до національної валюти та зниження інфляційних очікувань. У довгостроковій перспективі валютно-курсова політика НБУ має спрямовуватися на посилення стійкості української валюти до негативних впливів та згладжування суттєвих курсових стрибків в рамках похилого курсового коридору. Параметри коридору визначатимуться, виходячи із завдань зниження інфляції та підтримання внутрішньої та зовнішньої конкурентоспроможності товаровиробників, індикатором якої є реальний курс. В довгостроковій перспективі із розвитком ринкових механізмів курсоутворення пряме державне втручання у процеси курсоут-

ворення має поступово послаблюватися паралельно із розвитком системи страхування валютних ризиків як шляхом поширення ринкових інструментів, так і через вдосконалення державного контролю за валютними операціями і позиціями суб'єктів валютних відносин.

Список використаних джерел

1. Гриценко А. Монетарна стратегія: шлях до ефективної грошово-кредитної політики. Необхідність і передумови формування монетарної стратегії як форми комунікації центральних банків / А. Гриценко, Т. Кричевська // Вісник НБУ. – 2005. – № 11. – С. 8-18.
2. Дорошенко І. Грошово-кредитна політика економічного зростання у трансформаційній економіці [Текст] : Дис. канд. екон. наук: 08.01.01 / Київський національний торговельно-економічний ун-т. – К., 2001. – 236 арк. + дод. арк. 237–283 – Дві кн. одиниці. – Бібліогр.: арк. 218–236.
3. Економіка України після кризи: орієнтири стратегічних реформ / Я.А.Жаліло, Д.С.Покришка, Я.В.Белінська [та ін.]; за ред. Я.А.Жаліло. – К.: НІСД, 2010. – 104 с.
4. Інфляція та фінансові механізми її регулювання : монографія / [Даниленко А. І., Петрик О. І., Шелудько Н. М. та ін.]; за ред. А. І. Даниленка. – К.: Ін-т екон. та прогнозів. НАН України, 2007. – 400 с.
5. Кораблін С. Сукупна пропозиція і оптимальна інфляція / Кораблін С. // Економіка і прогнозування. – 2005. – № 1. – С. 9–32.
6. Національний банк України. Ділові очікування підприємств України. IV квартал 2010 року. – С. 3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/Publication/research.htm>.
7. Носов О.Ю. Підвищення рівня монетизації української економіки та інфляція / Носов О.Ю. // Економічний простір. – 2009. – №24. – с. 169-175.
8. Шевчук В. Антиінфляційна політика та економічне зростання в Україні / Стратегія соціально-економічного розвитку України та пріоритети грошово-кредитної політики: матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 7 грудня 2006 р.). – К.: НБУ; Ін-т екон. прогнозів, 2007. – С. 170–179.

Стаття надійшла до редакції 04.03.13

Я. Белінська, д-р екон. наук, проф.
Національн. ун-т ГНС України, Ірпень,
В. Биховченко, ст. препод.
Національн. ун-т ГНС України, Ірпень

ИНФЛЯЦИОННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И СТАБИЛЬНОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ДЕНЕЖНОЙ ЕДИНИЦЫ УКРАИНЫ

Исследовано влияние монетарной политики на ценовую динамику в Украине. Определены факторы инфляции в Украине. Выяснена роль НБУ в регулировании ценовой динамики.

Ключевые слова: инфляция, монетарная политика, ценовая стабильность, антиинфляционные инструменты, финансовая стабильность.

J. Belinska, PhD, Professor
Nation. Univ. of State Tax Service of Ukraine, Irpen,
V. Byhovchenko, senior teacher
Nation. Univ. of State Tax Service of Ukraine, Irpen

INFLATION TRENDS AND STABILITY OF THE NATIONAL MONETARY UNIT OF UKRAINE

The influence of monetary policy on price dynamics in Ukraine. Factors inflation in Ukraine. The role of the NBU in the regulation of price dynamics.

Keywords: inflation, monetary policy, price stability, anti-inflation tools, financial stability.

УДК 347.426.6

І. Дрозд, д-р екон. наук, проф.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ,
Н. Дрозд, канд. екон. наук, асист.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ,
Н. Заєць, голов. спеціаліст
Мін-во економ. розвитку і торгівлі України, Київ,
Д. Красніков, асп.
Націон. акад. державн. управл. при Президентові України, Київ

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ ДЕРЖАВІ, В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Розглянуто сутність, еволюцію нормативного регламентування та характеристику складових збитків, завданих державі. Визначено методику їх розрахунків та наслідки щодо відповідальності посадових осіб.

Ключові слова: збитки, завдані державі, відшкодування збитків, матеріальна шкода, принцип відповідальності.

Постановка проблеми. У суспільстві, де розвивається ринкова економіка, необхідність визначення збитків, завданих державі та їх відшкодування має важливе значення як у практичному аспекті реалізації, так і теоретико-методичному. Встановлення товарно-грошових відносин тягне за собою ситуації, за яких виникають

питання щодо визначення шкоди та виявлення відповідальних осіб, і, відповідно питання щодо захисту прав і законних інтересів учасників цих відносин. Основні засади виявлення збитків та притягнення винних до відповідальності сформувалися в інституціях відшкодування збитків. У законодавстві України відсутнє визна-